

"אני ואתה נשנה את העולם" מפסיביות להובלת שינוי על ידי ילדי הגן ד"ר ענת פורת ורן כהן אהרונוב

מדי בוקר, בדרכם לגן, פגשו ילדי גן אלמוג בחולון את חתולי הרחוב. הילדים התעניינו בחתולים, והגננת מתוך אהבתה לבעלי חיים וההקשבה לילדים, חשבה שזו הזדמנות מצוינת להכיר באופן אחר את החיה שאותה פגשו כל יום. בתהליך החקר למדו הילדים להכיר בכך שהחתול זקוק לחום, רוך, משחק והתחשבות. הוחלט לבנות לחתולים בתים שיגנו עליהם בימים הקרים של החורף. הילדים שאלו שאלות רבות כמו: "מי הם חתולי הרחוב? מי דואג להם? מי צריך לדאוג להם? מה האחריות שלנו? מה הם צריכים בחורף? ממה נכין להם בית? מה צריך להיות בתוך הבתים שלהם? היכן נעמיד את הבתים? איך נדע שהחתולים משתמשים בבתים?" בעקבות תהליך הלמידה והחקירה, כל קבוצת ילדים עיצבה בית אחד לפי ראות עיניה. שיא הפרויקט היה בהתגייסות הורי הילדים להפצת כרזות הסברה בבניינים בשכונה ולאחר מכן, פיזור הבתים מעשי ידי הילדים ברחבי השכונה. "הפרויקט עזר לי להעביר לילדים באופן מעשי, ולא רק תאורטי, מהי עזרה לזולת בכלל וחמלה לבעלי חיים בפרט, אלו ערכים שמלווים אותם בכל רגע מאז", (לילך, גננת גן אלמוג)

פרויקט 'בית לחתולים' הוא דוגמה לטיפוח ההרגל והנטייה אצל ילדים ליזום ולקחת אחריות על סביבת החיים. במאמר זה נטען שגן ילדים איכותי במאה ה-21 מקדם ומעודד

'למידה מוכוונת השפעה'. זהו גן שסביבת החיים בו ותרבותו יוצרים מרחב

עבור הילדים להשמיע את קולם, לנקוט עמדה, לפעול ולהשפיע על סביבת חייהם. אנו נתבונן ונבחן כיצד המסגרת החינוכית יכולה לעודד את הילדים לפרואקטיביות ולאקטיביזם בגן הילדים ומחוצה לו.

המאה ה-21 מאופיינת בשינויים טכנולוגיים (smartphone) וחברתיים (פירוק המשפחה המסורתית, גלובליזציה) רבי-עוצמה. שינויים אלה דורשים מאתנו גמישות ויכולת להתמודד עם חוסר ודאות ולקיחת סיכונים, אך גם אחריות חברתית לעולם בו אנו חיים. יזמות ואקטיביזם הן נטיות העשויות לסייע לפרט להתמודד בעולם המשתנה, ולקדם מודעות, אכפתיות ואחריות של הפרט לחברה ולסביבה המתהווה. חשיבות תקופת הגיל הרך וההשפעה הרבה שלה על עיצוב האישיות (Shonkoff & Phillips, 2000), מחייבת אותנו לבחון כיצד ניתן להתאים את החינוך לגיל הרך בכלל, ואת הפעילות והלמידה בגני הילדים בפרט, לטיפול נטיות אלה.

מפסיביות לאקטיביות בגן הילדים

ברבים מגני הילדים היום ממוקדת הלמידה ב**למידה פסיבית** (סבילה) של הילדים שהיא ברובה, למידה מתוך התבוננות וחוויה פנימית, תוך קבלת ידע 'סטטי' מהגננת. למידה כזו יכולה להתאים לילדים מסוימים וגם לשקף תרבות של גן. לדוגמה: כאשר תהליך הלמידה העיקרי בגן הוא במפגש מליאה בו הילדים בעיקר מקשיבים ומגיבים לשאלותיה הסגורות של הגננת שהתשובות להן ידועות לה מראש ("ילדים, מי רוצה לומר לי מה הם סמלי החג?"), סדר היום בגן זה כולל 'תחנות' מוגדרות מראש שהילדים צריכים לעבור ביניהן, והיצירה בחומרי אמנות מובנית ומציעה התייחסות אחידה לחומרים.

דרך למידה נוספת בגנים היא **למידה ראקטיבית** (מגיבה), כלומר, פעולה שבעיקרה היא תגובה לילדים אחרים או למבוגרים. לדוגמה: הילדים מצטרפים למשחק רק כאשר מציעים להם לשחק, ניגשים לשולחן שבו הצעה לפעולה רק לאחר שהגננת מזמינה אותם, עובדים בחומרים רק לאחר שהגננת מראה להם מה לעשות. דרך פעולה זו היא ברובה חיקוי הסביבה או תנועה פנימית שנוצרת אצל הילד בעקבות בקשות הסביבה. סביבת הגן ודרך ההתנהלות בה עשויה גם היא לעודד התנהלות ראקטיבית של הילדים.

בשנים האחרונות עלתה המודעות ללמידה משמעותית ולחשיבות השתתפותם של ילדים בתהליך למידתם. מסגרות חינוכיות רבות מדגישות את **הלמידה האקטיבית** (פעילה), החווייתית וההתנסותית ומקיימות סדר יום זורם (לזין, 1989) המאפשר לילדים לבחור ולפעול לפי העדפותיהם. לדוגמה: הילדים האקטיביים משתתפים בהתנהלות הגן, מצטרפים מיוזמתם למשחק, מציעים משחקים לחבריהם, מעלים פתרונות לבעיות שעולות בגן וביחסים החברתיים. הלמידה האקטיבית מתקיימת במסגרת שנקבעת על ידי צוות הגן. אנשי הצוות מחליטים על תוכני הלימוד, על ארגון הסביבה וסדר היום. פעמים רבות ההחלטות נעשות מתוך הקשבה לילדים אך ללא השפעה של הילדים על הוויית הגן והתנהלותו.

'למידה מכוונת השפעה' בגן הילדים

מתוך עבודתנו במערכות הגיל הרך זיהינו שתי דרכי למידה שהתפתחו בגני הילדים אותם ליוונו בשנים האחרונות, למידה פרואקטיבית ולמידה אקטיביסטית. שתי דרכים אלו מרכיבות את המושג **'למידה מכוונת השפעה'**. זוהי דרך למידה שקיומה בתדירות גבוהה בגן מקדם יוזמה, מעורבות וביטוי עצמי של הילדים. כלומר, אלה תהליכי למידה שמאפשרים לילדים להשפיע על חייהם, על חיי חבריהם בגן הילדים ואף על החברה והסביבה שמחוץ לכותלי הגן.

א. **למידה פרואקטיבית** (יוזמת) - התנהגותם של אנשים פרואקטיביים היא פונקציה של החלטותיהם ולא של תנאי הסביבה (קובי, 1989). זוהי דרך פעולה יזמית שבה ילדים ממציאים את הבלתי צפוי ומשפיעים על המרחב החינוכי, יוזמים משחקים, מובילים תהליכים בתוך חברת הילדים (ולפעמים גם את המבוגרים), משנים את הסביבה הפיזית של הגן ומשפיעים על תרבותו. דוגמאות לכך אפשר לראות ב'מרחבי **עצמאות**', פרקטיקה שפותחה בעיר רמת גן על ידי צוותי החינוך בעיר. פרקטיקה זו מאפשרת ומעודדת את הילדים ליזום, לחקור וליישם את רעיונותיהם ותשוקותיהם. הילדים שותפים בקבלת החלטות בתחומים שונים, יש להם 'קול' בגן ואפשרות להשפיע על סביבתם. בעיר רמת גן, הילדים תכננו ויצרו בגנים מרחבים חדשים כגון, ברכת דגים בחצר הגן, המציאו ויצרו משחקי חצר, פינו חדרון ששימש לסדנה לצורך פינת 'הקשבה' שיצרו, תכננו מחדש את פינת המשפחה בגן לאחר שעשו חקירה מעמיקה של פינות משפחה בארץ ובעולם. הילדים משפיעים גם על בחירת תוכני הלימוד בגן בהתאם למה שמעניין אותם. לדוגמה, בגן אשל בחולון, ניגנו הילדים על חפצים שונים בגן ויצרו רעש גדול. הם שאלו 'איך אפשר לנגן ביחד ושלא יהיה יותר מדי רעש?' הם ניסו לנגן במקומות שונים בגן, בעוצמות שונות ועל חפצים שונים. הם חקרו 'אנשים שמנגנים יחד' - תזמורות ולהקות כדי ללמוד מה מאפשר לנגן יחד. החקירה יצרה השראה והם החליטו לקיים מופע רוק (שהוא מרעיש במיוחד). לצורך המופע חקרו הילדים סוגים שונים של מוזיקה, הבחינו בהבדלים ביניהם והדרך לנגן אותם. הופעת הרוק במסיבת סוף השנה הייתה סיום מרגש לתהליך עמוק של למידה. בגן אחר בחרו הילדים ללמוד על גיבורי-על. הם שאלו וחקרו, מה זה גיבור? מי הם גיבורי-העל? אם הייתי גיבור-על - מי הייתי? הנושא הסתיים בתצוגת תחפושות של גיבורי-על שהילדים הכינו. הלמידה הפרואקטיבית משלבת יוזמות - יוזמה של הילדים, יוזמה של הצוות החינוכי ודיאלוג ביניהם.

ב. **למידה אקטיביסטית** (מובילת שינוי) - זהו תהליך למידה שבעקבותיו תתרחש פעולה יזמית. מטרת הפעולה היא לנקוט עמדה ולהשפיע על החברה ועל סביבת החיים. למידה פרואקטיבית מגייסת את היוזמות של הילדים לצורכיהם ולצורכי חברת הילדים והגן. לעומת זאת, למידה אקטיביסטית מכוונת את הדיון והעשייה ליצירת שינוי חברתי רחב יותר. זוהי דרך לעודד אחריות אזרחית ואכפתיות. חיזוק החשיבה הביקורתית של הילדים והאמונה שיש להם 'קול' גם בחברה הרחבה, מעודדים את תחושת היכולת והאמונה ביכולתם להיות אזרחים משפיעים. לדוגמה, באחד הגנים ברמת גן, הילדים פעלו ליצירת הנגשה לגן לאבא של אחד הילדים המתנייד בכיסא גלגלים. הם פעלו אל מול הרשות המקומית ובעקבות העיסוק בנושא עלה נושא הנגישות בחברה. העיסוק בנגישות הוליד מפגש עם קרוב משפחה עיוור של אחד הילדים ולמידה על דרכי התמודדות עם מגבלת העיוורון (כתב ברייל, כלבי נחייה, מכשור מיוחד). במקרה אחר בגן מנגו בחולון, החליטו הילדים לעשות 'צעדת זהירות בדרכים' כדי להעלות את המודעות לנושא בעקבות היפגעותו בתאונה של אחד הילדים בשכונה. הסיפור על יצירת בתים לחתולים שמופיע בפתיחת המאמר, גם הוא דוגמה מצוינת לאקטיביזם של ילדי הגן.

בגן הילדים אפשר ורצוי לראות את כל מרכיבי הלמידה שהוזכרו. יחד עם זאת, חשוב לא להתעלם מהעובדה שמרכיבי הלמידה הדומיננטיים יותר בגני הילדים הם עדיין הלמידה הפסיבית, הראקטיבית והאקטיבית. יש לשים דגש ולעודד את צוותי החינוך להגדיל בצורה משמעותית את ה'למידה מכוונת השפעה' בגן הילדים.

דרכים לטיפול 'למידה מכוונת השפעה'

סביבה חינוכית המקדמת 'למידה מכוונת השפעה' תופסת את הילד כבעל זכויות אזרחיות, משפיע ומושפע, ודואגת לטפח נטיות והרגלים של יזמות

ואקטיביזם. הצוות החינוכי יכול לעשות זאת בשלוש דרכים: השיח החינוכי, השתתפות הילדים וסדירות המאמצים יוזמה.

השיח החינוכי - עידוד נטיות ללמידה פרואקטיבית ואקטיביסטית ביצירת שיח שיתופי עם הילדים ולא שיח כוחני. השיח השיתופי מתאפיין בהתעניינות בהעדפות הילדים, בסיעור מוחות סביב בעיות שנוצרות במהלך חיי הגן ובעידוד לקיחת אחריות על חיהם בגן. השיח עוסק ברובו בשאלות פתוחות המתעניינות בתאוריות שיש לילדים על העולם. זהו שיח דיאלוגי, אמפתי, המכבד את התגובות השונות של הילדים ומנסה להבין את הרעיונות, הצרכים והרגשות של הילדים. במהלך שיח שיתופי, המבוגר מוותר על שליטה בשיח, משהה את הידע שלו כדי לאפשר לילדים ביטוי עצמי וחוויה של השפעה. בנוסף, השיח בגן מתמקד בסוגיות 'גדולות', פילוסופיות וחברתיות שבדרך כלל ילדים מתעניינים בהן כמו: מי הטובים ומי הרעים? מה זה להיות חזק? מה זאת אהבה? ועוד.

השתתפות הילדים - השתתפות הילדים מתייחסת למעורבות ולתפקיד שיש לילדים במסגרת החינוכית. עידוד למידה פרואקטיבית ואמון ביכולות הילדים ייתנו להם את האפשרות לקחת חלק בתהליכי קבלת החלטות. המבוגר הוא שמחליט איזה נושא מתאים להשתתפות הילדים ובאילו תחומים הצוות מקבל החלטות באופן בלעדי. יחד עם זאת, צוות קשוב יכול לזהות רעיונות החשובים לילדים או דרכי פעולה שיתאימו לצרכיהם אף שלא תכנן לשתף בקבלת החלטות לגביהם.

דוגמאות להחלטות המתאימות להשתתפות הילדים לפי גישת 'למידה מכוונת השפעה': כיצד נחגוג ימי הולדת בגן? איך נחגוג את החג בגן? היום יש לנו יום אחר, איך הייתם רוצים שיהיה סדר היום בגן היום? מה הייתם רוצים שנכין בארוחת הבוקר מחר? איך נשחק בגן כך שיהיה לנו קל יותר לסדר בסוף היום? כל החלטה כזו מתקבלת לאחר דיון משמעותי המאפשר לזהות את מגוון האפשרויות ובעיקר את היתרונות והחסרונות של כל אפשרות. דיון כזה מחזק את ההבנה שבכל בחירה יש ויתור על אפשרות אחרת.

השתתפות הילדים יכולה להיות גם בבחירת תוכני הלימוד בגן. אפשרות אחת היא לשאול את הילדים באופן ישיר: מה מעניין אתכם? מה הייתם רוצים שנחקר יחד? אפשרות נוספת היא להתבונן בילדים, ללמוד מה מעניין אותם, ולקדם את תחומי העניין של הילדים כחלק מתכנית הלימודים. לדוגמה, בגן אשל בחולון, במהלך משחק, יצרו הילדים אוהלים מבדים גדולים שהיו בגן ומרהיטים שהיו בפינת הבית. בכל פעם שלאוהל נכנס יותר מילד אחד - התמוטט האוהל. הדבר גרם לעימותים ביניהם ולרצון להבין מה גורם להתמוטטות. הילדים הציעו הצעות שונות וניסו אותן, אך האוהל היה עדיין לא יציב. הצוות הציע לילדים לחקור כיצד יוצרים 'יציבות' כך שהאוהל לא ייפול. כדי להבין מהי יציבות, התבוננו הילדים על מצבים שבהם הם עצמם יציבים ובדקו מה מסייע לאוהלים אחרים להיות יציבים. אחת התובנות של הילדים הייתה שכדאי לעשות אוהל בחצר מכיוון ש"שם אפשר לתקוע מקלות בבד ובחול". הילדים תכננו את האוהל שלהם ובנו אותו בהמשך בעזרת ההורים שהתגייסו למשימה. דוגמה זו מדגישה שהיכולת של הצוות לזהות מה מעניין את הילדים, להתפעל מהם ולאפשר להם להשקיע זמן במה שמעניין אותם, יוצרת מרחב ללמידה פרואקטיבית.

סדירויות המקדמות יוזמה – סדירויות אלה מתייחסות למרחב הפיזי והארגוני, שהם פועל יוצא של סדר היום וההתנהלות בגן. הצוות יוצר סדירות שבה יש חלקים מובנים המקדמים את היוזמה. לדוגמה, יצירת ציר זמן שבו שלבים שונים לקידום יוזמה, החל מחלימה על היוזמה, דרך שלבי תכנון, יישום ורפלקציה על העשייה. סדירות נוספת היא תכנון סדר יום בו הילדים יכולים לפעול לאורך זמן באופן חופשי, לפי בחירתם. כאשר סדר היום צפוף ועמוס ביוזמות של הצוות, לא נשאר מספיק מרחב ליוזמות הילדים, ללמידה פרואקטיבית. לעומת זאת, פעילות חופשית שבה זמן ממושך למשחק מזמנת יוזמות של הילדים והתמודדות חברתית וקוגניטיבית מורכבת.

לסיכום, 'למידה מוכוונת השפעה' היא דרך למידה המקדמת את יכולת הילדים להיות אזרחים יוזמים ובעלי מודעות ואחריות חברתית. כאשר מקיימים עם הילדים דיאלוג אמתי שבו יש להם מקום להשמיע את דעותיהם ואת התאוריות שלהם על העולם, כאשר מאפשרים לילדים להשתתף בקבלת החלטות הנוגעות לחייהם בגן, כאשר בגן קיימות סדירויות המקדמות יוזמה, הילדים מפתחים הרגל ונטייה להיות פרואקטיביים ואקטיביסטים. צוות שרואה את הגן כמרחב ליוזמה חינוכית ויציב לעצמו אתגרים לחשיבה חדשנית, יהיה מוכן לחפש את הדרך הלא נודעת המתאימה לו וילידי הגן. צוות כזה יהיה מודל משמעותי עבור הילדים ללמידה פרואקטיבית ואקטיביסטית. שימוש במצפן ל'למידה מוכוונת השפעה' וב'עוגת היוזמה' המצורפים בהמשך, יסייע להתבוננות על הלמידה הקיימת בגן ויצירת תנועה לקראת השינוי הרצוי.

1. מצפן ללמידה מוכוונת השפעה

הרבה	מעט	כלל לא	
			עד כמה המבוגר בגן שואל שאלות פתוחות? (שהתשובה להן אינה ידועה מראש)
			האם רוב הזמן המבוגר בעיקר שואל את השאלות בגן?
			האם רוב הזמן המבוגר בעיקר משיב את התשובות בגן ומספק מקורות מידע?
			עד כמה ילדי הגן שותפים בתכנון המפגשים?
			עד כמה ילדי הגן שותפים בהעברת המפגשים?
			עד כמה ילדי הגן יוזמים משחקים ופעילות במשחק החופשי בגן?
			עד כמה ילדי הגן שותפים בתכנון ובבניית מוקדי הפעילות?
			עד כמה ילדי הגן שותפים ומשפיעים על תכנון סדר היום?
			עד כמה ילדי הגן שותפים או יוזמים בקביעת תוכני הלימוד בגן?
			עד כמה ילדי הגן יוזמים פעילויות עבור קהילת ילדי הגן?
			האם יש בגן סדירותיות המקדמות פתרון עימותים עצמאי של הילדים?
			עד כמה ילדי הגן שותפים או יוזמים את המסיבות, החגים והאירועים בגן?
			עד כמה ילדי הגן יוזמים ועושים פעילויות מחוץ לגן, בסביבה ובקהילה?
			עד כמה ילדי הגן שואלים שאלות ביקורתיות לגבי החברה והסביבה שלהם?
			עד כמה ילדי הגן יוזמים פעילויות התרמות לחברה ולסביבה שמחוץ לגן?

2. עוגת יוזמה בגן

הכינו דגם של עוגה (עיגול) המחולק לחמשת סוגי הלמידה בגן. על כל חלק להיות בגודל היחסי שהוא מתקיים בגן היום.

- **למידה פסיבית (סבילה)** - ילדי הגן לומדים מתוך התבוננות, חוויה פנימית וקבלת ידע 'סטטי' מהגננת;
- **למידה ראקטיבית (מגיבה)** - ילדי הגן מגיבים לתכנים ולפעילויות שהציגו או הביאו בפניהם;
- **למידה אקטיבית (פעילה)** - ילדי הגן פעילים במרחבי הגן ויוזמים משחק, עשייה ולמידה בתוך מרחבים וסדירויות שנבנו על ידי צוות הגן;
- **למידה פרו-אקטיבית (יוזמת)** - ילדי הגן שותפים ויוזמים בבניית הסביבה החינוכית של הגן, תוכני הלימוד, פעילויות בגן, התנהלות ואקלים הגן (פתרון בעיות ועימותים, מיזמים (פרויקטים) ייחודיים, מסיבות ואירועים);
- **למידה אקטיביסטית (מובילת שינוי)** - ילדי הגן שואלים שאלות ביקורתיות על החברה והסביבה ופועלים להובלת שינוי בדרך אקטיבית גם במרחבים שמחוץ לגן שלהם.

לאחר הכנת ה'עוגה', שאלו את עצמכם האם אתם מרוצים מ'העוגה' שלכם?
אם אינכם מרוצים - איזה נתח של העוגה תרצו להגדיל וכיצד תעשו זאת?

מקורות

לוי, ג' (1989). גן אחר. הוצאת 'אח', חיפה

קובי, ס' (1989). שבעת ההרגלים של אנשים אפקטיביים במיוחד. הוצאת אור-

עם, תל אביב

Shonkoff J.P. & Phillips D.A. (Eds.), (2000). *From neurons to*

neighborhoods: The science of early childhood development.

Washington, DC: National Academies Press.

ילדים מזמנים סביבות משחק ולמידה

עלון מקוון לגנת

האגף לחינוך קדם יסודי, מנהל פדגוגי, משרד החינוך, תשע"ז